

12 Фасмер, М. Этимологический словарь / М. Фасмер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-4878.htm>. – Дата доступа: 02.05.2019.

13 Фасмер, М. Этимологический словарь / М. Фасмер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-4901.htm>. – Дата доступа: 02.05.2019.

14 Фасмер, М. Этимологический словарь / М. Фасмер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-4881.htm>. – Дата доступа: 02.05.2019.

УДК 821. 161. 331*В. Гапеев

М. С. Язерская

ХРОНАФАНТАСТЫКА Ў ТВОРЧАСЦІ ВАЛЕРЫЯ ГАПЕЕВА

Артыкул прысвечаны аналізу жанру хронафантастыкі на прыкладзе апавяданняў Валерыя Гапеева «Аўтобус» і «Крама згубленых рэчаў». Аўтар даказвае, што пісьменнік спрабуе спалучыць перавагі «лёгкага жанру» тэмпаральнай фантастыкі з сур'ёзнымі філасофскімі пытаннямі, найперш праблемай выбару, што, безумоўна, з'яўляецца творчай удачай В. Гапеева.

«Хронафантастыка (ці па-іншаму “тэмпаральная фантастыка”) – гэта адзін з жанраў фантастыкі, які распавядае пра падарожжа ў часе» [1], – зазначае Б. Неўскі. Ідэя падарожжа ў часе найбольшае развіццё атрымала ў ХХ стагоддзі. Пісьменнікі прысвяцілі шмат твораў аналізу часавых парадоксаў, якія могуць быць выкліканыя падарожжам у мінулае або вяртаннем з будучыні ў сучаснасць. Гэтая праблема ўздымаецца, напрыклад, у знакамітым апавяданні Рэя Брэдберы «І грывнуў гром». Эн Макефры ў рамане «Палёт дракона» і далейшых яго працягах таксама выкарыстоўвае падарожжа ў часе. «Хронафантастыка часцей за ўсё спалучаецца з альтэрнатыўнай гісторыяй. Адзін з самых папулярных сюжэтаў у хронафантастыцы – герой з актуальнай рэальнасці, які трапіў у мінулае і імкнецца змяніць ход гісторыі. <...> апавяданні аб неспадзяваных правалах у часе ў сучаснай фантастыцы прынята называць “пападанческой” літаратурай» [2], – заўважае С. Беражны.

Апавяданне Валерыя Гапеева «Аўтобус» са зборніка «Я размалюю для цябе неба...» цікавае не толькі з боку закручанасці сюжэта, што заўсёды прыцягвае чытача, але і з прычыны стварэння пісьменнікам шырокага кола псіхалагічна дакладных мастацкіх вобразаў і характараў людзей, апынуўшыхся ў аўтобусе, у які падчас рэйсу трапіла маланка. Нягледзячы на здарэнне, падарожжа працягнулася. Але хутка выявілася, што аўтобус едзе па зачараваным коле, якое да таго ж пераадольваецца з кожным разам за меншы прамежак часу. А таму спыненне, як лагічным шляхам вырашылі пасажыры, азначае смерць. Аднак і працяг руху вядзе да ператварэння аўтобуса і людзей у ім у кропку, а значыць, мае той жа вынік. З такім зыходам ніхто, акрамя доктаркі, не згодны. Спакой жанчыны абумоўлены пэўнымі прычынамі: «Я ўдзячная Богу, што два дні таму мама памерла ў мяне на руках, і яе пахавала. Дачка замужам, сын заканчвае ўніверсітэт. Муж – чалавек самастойны... Шкада, што яны будуць гараваць па мне. А так... Я зрабіла свае справы так, нібыта была гатовая памерці ў любы дзень» [3, с. 178]. Адносна спакойна паводзіць сябе і пара закаханых, бо «Мы цяпер можам пачаць цалавацца – і будзем цалавацца вечно...» [3, с. 179].

Разам з тым у крытычнай сітуацыі кожны з пасажыраў праяўляе сваю сапраўдную сутнасць. Так, жонка абвінавачвае мужа ў тым, што ён сапсаваў ёй жыццё. На гэта ён адказвае: «Ты калі-небудзь лічыла мяне за чалавека, не кажучы ўжо пра мужчыну? Ты са сваёймай зрабіла з мяне свайго слугу» [3, с. 178]. Урэшце, мужчына прызнаецца ў існаванні яшчэ адной сям'і: «Усе гэтыя 25 гадоў у мяне была жанчына. Не проста жанчына – сям'я! Яна нарадзіла мне сына, і той ужо вырас. І прозвішча ён маё ўзяў. І мы былі шчаслівыя» [3, с. 178].

Але былі і такія пасажыры, якім любымі сродкамі трэба было выжыць. Яны вырашаюць пайсці на адчайны крок, наступстваў якога не ведаюць: выходзяць з аўтобуса на поўным хаду (пры хуткасці аўтобуса неверагоднай па мерках зямных законаў фізікі). Завадатарам такога кроку з абсалютна невядомымі вынікамі становіцца жанчына, якая ўрэшце сабрала грошы для аперацыі для сваёй маленькай хвора дачкі. Геранія ўсведамляе, што дзяўчынка не атрымае дапамогу пры трагічным зыходзе, бо, акрамя яе, ніхто не ведае ключ для электроннага пераводу. Логіка ініцыятывы жанчыны простая – горш не будзе: «Я не магу тут застацца! – сказала жанчына» [3, с. 180].

Іншымі словамі, героі апавядання «Аўтобус» рухаюцца па коле часу, і выйсце з такой сітуацыі толькі адно: выскачыць у невядомасць ці знікнуць.

Не менш цікавае з пазіцыі тэмпаральнай фантастыкі апавяданне «Крама згубленых рэчаў», галоўны герой якога вяртаецца дадому і па дарозе бачыць незвычайную краму з надпісам «Магазін згубленых рэчаў» [3, с. 156]. Ён адразу ўзгадвае пра згубленую дзесяць гадоў таму асадку: «Яна была цяжкая, металічная, але зручная. <...> Той асадкай я пісаў познімі вечарамі на маленькай кухні, калі ўсе клаліся спаць» [3, с. 156]. Унутры герой бачыць хлопца-кансультанта, які нейкім неверагодным чынам дапамагае знайсці яму яго асадку. Пачынаючы з гэтага моманту цалкам рэалістычнае апавяданне трансфармуецца ў фантастычнае. Герой, не разважаючы, вырашае выкупіць сваю асадку, але выходзіць на вуліцу і адчувае дэжаву. Падыходзячы да ўласнага дома, ён бачыць, што ў ім запалена святло: «Нешта не так... І хоць прыцемкі былі, надворак выглядаў... не, не чужым, не незнаёмым. Проста не такім, якім быў учора і заўчора. Іншым. І ў той самы час я ведаў, што такім свой надворак я бачыў. Раней?» [3, с. 158]. Зайшоўшы ў хату, герой адчувае, што трапіў у сваё мінулае, на дзесяць гадоў таму: «І – тым хатнім духам, хатняй утульнасцю, якая была заўсёды ў нас па вечарах, калі... калі жонка была ў адпачынку, даглядаючы малую Жэньку» [3, с. 159]. Спроба вярнуцца да «Магазіна» не ўдаецца: будынка няма на тым месцы. Разгублены і расчараваны, герой не ведае, што рабіць, і вырашае напісаць сабе ў будучыню паведамленне: «Ні ў якім разе не трэба купляць згубленую атрамантавую асадку ў крамцы» [3, с. 161]. Шукаючы надзейнае месца, дзе гэта паперка не згубіцца, ён вырашае пакласці яе ў вокладку ад пашпарта, але... заўважае, што там ужо ляжыць нейкая паперка. Разгарнуўшы яе, ён бачыць цыдулку з тэкстам з такім жа самым пасланнем сабе ў будучыню. Іншымі словамі, герой у чарговы раз пражывае момант свайго закальцаванага лёсу.

Параўноўваючы два апавяданні, можна заўважыць, што пісьменнік уздымае сур'ёзную для «лёгкага» жанру хронафантастыкі праблему – праблему выбару, якая агучваецца ўжо ў прадмове зборніка: «Рана ці позна кожны чалавек трапляе ў такую сітуацыю, калі неабходна рабіць выбар. Выбар жорсткі, цяжкі, калі крочыць можна толькі ў адзін ці другі бок, калі і адзін і другі крок патрабуюць ахвяры і разумення, пакутлівага пераасэнсавання каштоўнасцей. Добра, калі побач ёсць нехта, хто падкажа, але героі твораў гэтай кнігі застаюцца заўсёды сам-насам з неабходнасцю свайго жыццёвага выраку. У гэтым не толькі трагізм сітуацыі, але і самая сапраўдная школа сталення. Гэта вельмі важна – зрабіць самастойна і правільна свой першы цяжкі выбар...» [3, с. 3]. Зварот да праблемы выбару дазваляе В. Гапееву псіхалагічна дакладна апісаць стан герояў і падкрэсліць выключную важнасць іх штодзённых

рашэнняў. Героі абодвух твораў знаходзяцца ў падобным становішчы – яны трапілі ў часовае кола, з якога немагчыма выйсці, але дзейнічаюць па-рознаму. Антось, галоўны герой «Аўтобуса», змог знайсці выйсце з гэтага кола, таму што ў яго былі незавершаныя справы ў сучасным, па гэтай прычыне яму нельга было загінуць, а герой «Крамы згубленых рэчаў» – не, таму што ён сам жадаў вярнуцца ў мінулае, да таго шчаслівага часу, калі ён, седзячы ноччу ва ўтульным доме, поўным любові, пісаў свае творы асадкай.

Такім чынам, В. Гапееў у апавяданнях «Аўтобус» і «Крама згубленых рэчаў» звяртаецца да жанру хронафантастыкі найперш з мэтай прыцягнуць шырокага чытача. Яго героі па волі абставін сутыкаюцца са сваім мінулым, што дазваляе ўзмацніць займальнасць сюжэтаў. Аднак у творах «лёгкага» жанру аўтар уздымае сур’ёзную філасофскую праблему выбару і яго наступстваў. Прычым В. Гапееў на прыкладзе гэтых апавяданняў засяроджваецца не на лёсавызначальных, па меркаванні герояў, рашэннях, а на іх штодзённым выбары, які ў выніку таксама рэалізуецца ў межах паняццяў «жыццё і смерць».

Літаратура

1 Невский, Б. Хроноопера. Фантастика о путешествии во времени / Б. Невский // Мир фантастики: электронная версия журнала. – 2005. – 24 августа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://old.mirf.ru/Articles/print856.htm>. – Дата доступа: 27.08.05.

2 Бережной, С. Прошлое как учебный полигон / С. Бережной // FANтастика: электронная версия журнала. – 2008. – ноябрь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://barros.rusf.ru/article274.html>. – Дата доступа: 30.11.2008.

3 Гапееў, В. М. Я размалюю для цябе неба: аповесць, п’еса, апавяданні: Рэальнасць, містыка, фантастыка / Валеры Гапееў. – Мінск: Маст. літ., 2013. – 222 с.